

KIRJA-ARVIO

TYÖELÄMÄN VAATIMUKSISTA OPISKELIJOIDEN OSAAMISEEN: MONITAHOARVIOINNILLA KATTAVAAAN KOULUTUKSEN EVALUOINTIIN?

Vuorenmaa, M.–A. Räisänen.
Lähihoitajat työelämään.
Lähihoitajakoulutuksen
käynnistysvaiheen arviointia.
Opetushallitus 1997. (298 s.)

Suomalaisen julkisen sektorin toimintaa leimaa jatkuvasti voimistuva reformismi, joka näkyy mm. organisaatiomuutoksina, koon pienentämisenä, työ- ja toimintatapojen muuntumisena sekä ohjaus- ja johtamisjärjestelmien monipuolistumisena. Merkittävänä osana kaikissa reformeissa on ollut vaatimus tuloksellisuuden ja tehokkuuden parantamisesta. Ongelmia on tuottanut se, että tuloksellisuutta on kyllä vaadittu, mutta sen toteutumisen arviointi laiminlyöty. Julkisen sektorin toiminnan arviointi on ollut Suomessa aina 1980-luvun lopulle saakka kovin puutteellista. Tänä päivänä tilanne on onneksi jo parempi, erilaisten hankkeiden ja uudistusten arviointitarve otetaan monesti huomioon jo suunnitteluvaiheessa. Tästä esimerkkinä mainittakoon opetushallituksessa tehty laaja lähihoitajakoulutuksen käynnistysvaiheen arviointi tai useimmat Eu-rahoituksen turvin alkaneet projektit. Toinen, merkittävä arviointikäytäntöihin liittyvä ongelma on se, että arviointitulokset jätetään liian usein hyödyntämättä.

Mistä edellä esitetyt ongelmat sitten johtuvat? Suurimpana syynä pitäisin sitä, että meillä on käytetty pääasiassa liian kapea-alaisia arviointitapoja. Kapea-alainen arviointi tuottaa kapea-alaisia tuloksia. Kokemukseni mukaan numeerispaionotteinen arviointi voi aiheuttaa tulosten »poisselittämistä». Eli, organisaation kannalta negatiivisille tuloksille etsitään selitystä, joka oikeuttaa sivuuttamaan havaitut epäkohdat tai kehittämistarpeet. Monipuol-

liseen, kvalitatiivispainotteiseen aineistoon perustuvien arviointitulosten kohdalla tällainen menettely on huomattavasti vaikeampaa.

Nähdäkseni hyvinvointipalveluiden arvioinnin ensisijaisena tarkoituksena tulisi olla se, että arviointiin liittyvien tutkimusten ja selvitysten avulla hankitaan organisaatioiden toiminnasta käytäntöä hyödyttävää tietoa. Arvioinnissa saadun tiedon käyttäminen palveluorganisaatioiden johtamisen ja toiminnan kehittämisen välineenä tekee arviointityön mielekkääksi. Siksi mm. koulutusta koskevan arviointityön kehittäminen ja suuntaaminen tällaista informaatiota tuottavaan arviointitoimintaan on tärkeää. Tästä näkökulmasta katsoen onkin todettava, että lähihoitajakoulutuksen suunnittelu- ja aloittamisvaiheeseen kiinteästi sidottu arviointivaatimus on merkittävä tekijä, ja antaa mahdollisuuden analysoida koulutus-alaa järjestelmällisesti jatkossakin.

Arviointijankohdat

Arviointijankohdan määrittely riippuu arvioitavan toiminnan luonteesta ja niistä tarpeista, joita arvioinnille on asetettu. Ajankohdan perusteella arviointi jaetaan etukäteisarviointiin (ex ante), suorittamishetkellä (on going) tapahtuvaan arviointiin ja jälkikäteisarviointiin (ex post).

On going -arviointia voidaan luonnehtia ns. tekemisen arvioinniksi. Esimerkiksi koulutusorganisaatioiden on going -arvioinnin keskeisenä kohteena ovat mm. konkreettisen ja suunnitellun toiminnan vastuuvuuden tai opetukselle asetettujen tavoitteiden täyttymisen kysymykset.

Kaikkein useimmin julkisella sektorilla toteutettu arviointi on kuitenkin jälkikäteen tapahtuvaa arviointia. Jälkikäteisarviointi ei tarkoita sitä, että arviointi suoritettaisiin vasta toiminnan loputtua, vaan sitä, että toimintaa tarkastellaan pääasiassa aikaansaatuisten tuotosten ja vaikutusten näkökulmasta. Tuotosten ja vaikutusten arvioinnin merkitys on suuri, mikäli kerätty arviointi-informaatio on tarpeeksi monipuolinen ja kattava. Toiminnalla aikaan saatu- jen tuotosten ja vaikutusten arviointi voi mm.:

- auttaa arvioimaan koulutusorganisaatioille asetettujen tavoitteiden realisuutta,
- kertoo onko asetetut tavoitteet

- saavutettu, mutta myös sen mikä on niiden laatu,
- antaa palautetta kaikille toiminnassa mukana oleville,
- auttaa päättäjiä ja organisaatioyksiköitä suuntaamaan resurssinsa oikein,
- luo uusia ja/tai hylkää vanhoja toiminta- ja työskentelytapoja sekä
- etsii ja soveltaa parhaita käytäntöjä, eli ns. best practises -ajattelua.

Nyt tarkasteltavana oleva lähihoitajakoulutuksen arviointi on pääasiassa edellä esitettyä jälkikäteisarviointia, vaikka se sisältääkin myös on going- ja jopa ex ante -tyyppistä arviointiaineistoa. Tähän viittaa mm. koulutuksen suunnittelu- ja käynnistysvaiheen materiaalin hyväksikäyttö arvioinnin toteutuksessa. Tarkasteltaessa lähihoitajakoulutuksen arviointikokonaisuutta on todettava, että se antaa vastauksia moniin edellä ranskalaisin viivoin esitettyihin teema-alueisiin. Vähemmälle suoritettua arvioinnissa jää best practises -tyyppinen analyysi. Tämä onkin ymmärrettävää, sillä eri oppilaitosten parhaiden käytäntöjen keskinäinen vertailu ja niistä oppiminen olisi tässä tapauksessa liian laajentanut jo ennestään laajaa arviointiasetelmaa.

Arviointiasetelma

Lähihoitajakoulutuksen arvioinnin toteutus on laaja sekä menetelmällisesti että tutkimusmateriaalisesti. Tutkimuksessa sovelletaan päivähoidon arvioinnin yhteydessä edelleen kehittelemääni monitahoarvioinnin lähestymistapaa (Vartiainen 1993, 1994, Vartiainen–Lähdesmäki 1997). Aineistonkeruun menetelmänä työssä on käytetty pääasiassa haastatteluja ja kyselyjä. Näistä poikkeavasti aineistoa kerätään myös valtakunnallisen päätökokeen avulla. Myös tutkimuksessa käytetty arviointikriteeristö on laaja ja monipuolinen.

Työn kaikkinaiseen laajuuteen liittyvät tehdyt selvityksen vahvimmat ja kriittisimmät kohdat. Positiivista tutkimuksessa on se, että analysoitu aineisto valottaa erittäin hyvin lähihoitajakoulutuksen lähtökohdat, koulutuksen käynnistymiseen liittyneet tekijät sekä koulutuksen toteutuksen ja niiden vaikutusten eri osaluheet. Ongelmallista on lähinnä se, että käytetty arviointiprosessi ja -kriteeristö sekä niiden kytkeytymi-

nen arvioinnin pohjana käytettyihin haastatteluteemoihin ei ole raportista vaivatta hahmotettavissa. Lisäksi arviointiasetelmasta ja tehdyistä valinnoista johtuen raportista tulee väistämättä laaja ja monisäikeinen. Tämä hankaloittaa ennen kaikkea lukemista ja ehkäpä jossain määrin myös tutkimuksen välittämän monipuolisen tiedon hyödyntämistä. Tutkimuksen lukeminen vaatiikin lukijalta, pelkään pahoin, liian herpaantumatonta otetta, jotta hän pystyisi pitämään hallussaan kulloisetkin arviointikohteet, -kriteerit ja -tarkoituksen sekä omaksuma esitetyn informaation.

Toisaalta nyt toteutettu lähihoitajakoulutuksen arviointi täyttää selvästi tämän tyyppiselle arvioinnille asetetut vaateet. Tarkkaavaiselle lukijalle se pystyy osoittamaan lähihoitajakoulutuksen vahvuudet ja heikkoudet sekä kehittämistarpeet. Onkin toivottava, että raportti on ahkerassa käytössä niillä tahoilla, joissa lähihoitajakoulutuksen kehittämistyötä nyt ja tulevaisuudessa tehdään. Tehty työ antaa hyvän pohjan lähihoitajakoulutuksen, miksei myös muunkin ammatillisen koulutuksen, arviointityön jatkamiselle.

Arviointiprosessin ominaisuudet

Monitahoarviointiin liittyvä yleinen arviointiprosessi muodostuu teoriassa viidestä eri osa-alueesta, joita ovat toimintajärjestelmän lähtökohta-analyysi, avainryhmien kartoittaminen ja priorisointi, arvioinnin toteuttaminen, arvolausekkeiden muodostaminen ja palauteinformaation välittäminen.

Lähtökohta-analyysin tarkoitus on vähintäänkin kaksiosainen. Toisaalta sen avulla voidaan kartoittaa ja kuvata arviointikohteen peruslähtökohdat ja toiminnan edellytystekijät. Toisaalta lähtökohta-analyysi toimii arviointikohteen kontekstin hahmotajana. Arviointikohteen toimintaympäristön hahmottaminen on tärkeää erityisesti julkisella sektorilla, jossa arvioitavat organisaatiot ovat riippuvaisia monista organisaation ulkopuolisista tekijöistä. Esimerkiksi koulutoimen toteutukseen vaikuttavat mm. käytössä olevat resurssit, lainsäädäntö sekä viranhaltijoiden ja luottamushenkilöiden päätökset. Mikäli mainitut edellytystekijät unohtetaan arviointiprosessissa ja erityisesti tulosten analyysin yhteydessä päädytään helposti tilanteeseen,

jossa tavoitteillaan ja mitataan mahdollontta. Tällaisessa tapauksessa arviointi saattaa perustua pääasiassa utopististen tavoitteiden saavuttamisasteen mittaamiseen ei todellisuuteen.

Lähtökohta-analyysin tärkeänä piirteenä on myös se, että kokemukseksi mukaan arviointikohdetta ei pidä irrottaa siitä kontekstista, johon se on asetettu. Näin arviointitilanteissa valittavan usein tehdään, eikä arviointituloksia näin ollen suhteuteta niihin edellytystekijöihin joihin arviointikohteen toiminta liittyy. Julkisen sektorin toimintaa arvioidessa lähtökohta-analyysin unohtaminen saattaa aiheuttaa jopa vääristyneitä tulkintoja arviointituloksiin. Lähihoitajakoulutuksen arvioinnissa lähtökohta-analyysi on toteutettu hyvin. Lukijalle annetaan laaja kuva siitä toimintaympäristöstä ja sen perusperusteista, jossa tämän tyyppinen ammatillinen koulutus tänä päivänä toimii.

Avainryhmien kartoitus ja priorisointi

Arviointiprosessin tämän osion tarkoituksena on valita arvioinnin antajiksi kaikkein tarkoituksenmukaisimmat avainryhmät. Monitahoarvioinnissa avainryhmät arvioivat kohteen toimintaa omien kokemustensa perusteella. Tästä johtuen vuorovaikutus eri avainryhmien ja arviotavan organisaation välillä muodostuu arvioinnin kannalta merkittäväksi. Samalla avainryhmien erilaiset lähtökohdat, asenteet ja vaateet antavat pohjan todella monitahoiselle arvioinnille. Avainryhmien priorisointia tarvitaan koska arviointiprosessiin on mahdollontta sisällyttää kaikkia toimintaan liittyviä intressiryhmiä. Oppilaitosten arvioinnissa valintaa olisi tehtävä mm. oppilaitten, vanhempien, laitoksen henkilöstöryhmien, päättäjäien ja viranhaltijoiden sekä eri yhteistyötahojen välillä. Toisaalta priorisointi mahdollistaa myös sen, että eri avainryhmien arvioinnille annetaan erilainen painoarvo. Viimeksimainittu ratkaisu vaati kuitenkin tuekseen tarkat perustelut.

Valtakunnallisessa lähihoitajakoulutuksen arvioinnissa keskeisiksi avainryhmiksi on valittu sosiaali- ja terveysalan työelämän edustajat, mainitun alan oppilaitosten henkilöstö ja valmistumassa olleet alan opiskelijat. Tutkimustavoitteet huomioon ottaen valinta on käsittäkseni onnistunut. Avainryhmien va-

linnan periaatteista ei tutkimuksessa kovin runsaasti keskustella. Tekijät kuitenkin toteavat, että keskeinen painoarvo tutkimustulosten tulkinnessa annetaan asiakkaiden avainryhmille, joita ovat sosiaali- ja terveystoimen työelämän edustajat ja opiskelijat. Lähtökohta vaikuttaa tarkoituksenmukaiselta ja on periaatteessa monitahoarviointimenetelmän mukainen. Tutkimustulosten analyysin yhteydessä ei lukijalle kuitenkaan välity asiakkaita edustavien avainryhmien arviointien painottumista. Tämä saattaa olla hyvä, sillä avainryhmien antamat arviot ovat lähtökohtaisesti täysin toisistaan poikkeavia. Työelämän edustajat tarkastelevat lähihoitajakoulutusta kaikkein selvemmin ulkopuolisin silmin, he eivät voi eikä heidän voi olettaakaan tietävän kovin paljon oppilaitosten sisäisistä toimintatavoista yms. Opiskelijoiden ja henkilöstön arvioinnit perustuvat sensijaan organisaatioiden sisäiseen tarkastelunäkökulmaan. On huomattava, että opiskelijat edustavat asiakasnäkökulmaa, mutta ovat osa arvioitavaa organisaatiota. Henkilöstö ja organisaatio ovat toisiinsa kaikkein kiinteimmin sidottuja, menestyminen on kummankin elinehto. Tulevissa arvioinneissa saattaisikin olla mielekästä pohtia avainryhmien arviointeja myös näiden toiseikkojen valossa.

Kolmas arviointiprosessin vaihe on varsinaisen arvioinnin toteuttaminen, johon kuuluu arviointi-indikaattoreiden ja kriteereiden lopullinen valinta sekä arviointikohteen toiminnan vertaaminen näihin kriteereihin. Monitahoarvioinnin yhtenä periaatteena on käydä valittujen avainryhmien kanssa neuvotteluja siitä, millaisin indikaattorein ja kriteerein arviointi suoritetaan. Nämä neuvottelujen tulokset voidaan analysoida ns. odotusprofiilien muotoon. Lähihoitajakoulutuksen arvioinnissa kyseistä ideaa sovellettiin toteuttamalla »neuvottelukierros, jossa avainryhmät saivat tuoda esiin näkemysään arvioinnin perustasta». Kyseisen neuvottelun perusteella »arviointiprosessin kuluessa sitten pyrittiin nostamaan esiin eri teemojen arviointikriteerejä».

Lähihoitajakoulutuksen arvioinnissa ei kuitenkaan kovin jämäkästi tuoda esiin mainitun neuvottelukierroksen ja avainryhmien odotuksia lähihoitajakoulutukselle. Näin olisi kuitenkin voinut tehdä ja analysoida eri avainryhmien lähihoitajakoulutuksen »odotusprofiilit». Kun arviointi-indikaattorit ja -kriteerit

sitten perustetaan näihin odotusprofiileihin tulee lukijalle selväksi se, miksi ja millä perusteella arviointi käyttää valitsemiaan periaatteita ja kriteereitä. Samalla analyysi osoittaisi sen, miten avainryhmien odotukset mahdollisesti eroavat toisistaan. Arviointitulosten analyysin ja tulevan kehittämistyön kannalta tällaisten erojen näkeminen on mielestäni oleellisen tärkeää.

Palaute indikoi arvion käyttöarvoa

Kuten aikaisemmin totesin ei suomalaisen julkinen sektori ole vielä kovin hyvin oppinut hyödyntämään tehtyjä arviointitutkimuksia ja -selvityksiä. Monitahoarvioinnin mallissa tämä on huomioitu, ja prosessiin on liitetty myös palauteinformaation tuottaminen. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että arviointiaineistot ja tulokset olisi hyvä analysoida myös siten, että niitä voidaan käyttää kehittämiskeskustelujen perustana tai käynnistäjänä. Lähiohitoajakoulutuksen arvioinnissa kehittämisohjelmiksi puettu palauteinformaatio välitetään pääasiassa johtopäätösluvussa. Osa kehittämistarpeisiin liittyvästä informaatiosta (*lähinnä niissä tapauksissa, joissa kyselyn tai haastattelun avulla on avainhenkilöiltä näitä tietoja kysyty*) on liitetty välittömästi kunkin arviointiosion yhteyteen. Näin tehdään erityisesti luvuissa 5 ja 6. Arviointiosion yhteyteen liitetty kehittämistarpeiden analyysi on lukijan kannalta antoisa, sillä se mahdollistaa lukijan omien ja analyysitulosten esiin nostamia kehittämistarpeiden vertailun.

Kiinnostava sovellus Vuoremaan ja Räisäsen tutkimuksessa on päättökokeen käyttäminen opiskelijoiden osaamisen arvioijana. Tämän tyyppisen arvioinnin liittäminen osaksi monitahoarvioinnin menetelmää vaikuttaa ensinäkemältä ongelmalliselta sen muusta arviointimateriaalista täysin poikkeavan luonteen takia. Toisaalta monitahoarvioinnin menetelmän yksi merkittävästä vahvuuksista on joustavuus, enkä näekään tärkeäksi rajata joltakin informaationkeräämistapoja menetelmään sopimattomiksi. Keskeistä on se, miten hyvin toteutettu arviointimenetelmä sopii monitaho-

arvioinnin kokonaisuuteen. Lähiohitoajien koulutuksen arvioinnissa päättökoe näyttäisi täyttävän paikkansa, joskin se ja sen tulokset jäävät jonkin verran muun aineiston muodostaman kokonaisuuden ulkopuolelle.

Tehdyssä tutkimuksessa päättökokeeseen ja sen kertomaan on suhtauduttava riittävällä kriittisyydellä. Mielestäni onkin tärkeää, että vastaavan tyyppisiä arviointitapoja käytettäessä pohditaan saatujen tulosten luonnetta ja niiden merkitystä. Päättökokeiden tuloksiin (tai muihin vastaaviin) perustuvalla arvioinnilla saattaa olla taipumus runkata oppilaitokset kokeessa menestymisen mukaisesti. Etenkin lähiohitoajakoulutuksen osalta tämä olisi hankalaa, koska oppilaitokset ja niiden opetussisällöt ja painopisteet käsitykseni mukaan eroavat huomattavastikin toisistaan.

On toisaalta kysyttävä, mittaako juuri tällaisena toteutettu päättökoe parhaiten ns. aitoa (joskin rajallista) osaamista, koska kokeeseen valmistautuminen mitä ilmeisemmin vaihteli oppilaitosten välillä. Lähiohitoajakoulutuksen arviointituloksia tarkasteltaessa onkin päättökokeen tulokset nähtäväksi pieneksi osaksi kokonaisarviointia. Saman toteavat myös kirjoittajat.

Se, miten tärkeä arvioinnin väline päättökoe on tulevaisuudesta, riippuu kolmesta keskeisestä tekijästä. Ensiksikin on mietittävä, mikä on päättökokeen tarkoitus ja palvelleeko koe tätä tarkoitusta. Toiseksi on mietittävä saadaanko päättökokeen avulla arviointia varten sellaista tietoa, jota ei muuten saataisi. Kolmanneksi on mietittävä, miten käyttökelpoista saatu tieto on arvioinnin kannalta. Jos päättökoe pystyy nostamaan esiin lähiohitoajakoulutukseen liittyviä puutteita ja heikkouksia on saatu tieto välttämättömää ja tärkeää. Jos päättökokeen antama informaatio jää pääasiassa vain opiskelijoiden yksilöllisiä koe-tuloksia kuvaavaksi, ei se mielestäni ole relevantti tai välttämätön osa kokonaisarviointia.

Lopuksi

Kaiken kaikkiaan monitahoarviointimetodin soveltaminen lähiohitoajakoulutuksen arviointiin osoittau-

tui monessa suhteessa hyväksi ratkaisuksi. Kun ajatellaan ammatillisen koulutuksen sisällön ja tavoitteiden laajaa kirjoa on ilmeisen edullista se, että alan avainryhmät yhdessä muodostavat ne raamit, joissa arvioinnin on syytä liikkua. Merkittävää on myös se, että monitahoarviointi nostaa esiin ne monet intressit, joita koulutuspalveluiden tuottamiseen liittyy. Eri intressit laajasti huomioiva arviointi-informaatio antaa arviointituloksille sellaisen todellisuuspohjan, että tulosten hyödyntäminen kohdeorganisaatioiden toiminnan kehittämisessä muodostuu järkeväksi ja ennen kaikkea halutuksi.

Tutkimuksessa käytetyt lähiohitoajakoulutuksen arviointikriteeristöön periaatteita voidaan näkemykseni mukaan soveltaa koulutuksen arviointiin yleisemminkin. Näkemystä tukee se, että käytetyt indikaattorit ja kriteerit analysoivat sellaisia lähiohitoajakoulutuksen keskeisiä alueita (*opetussuunnitelma, opetuksen toteutus, oppiminen ja osaaminen, työelämän tarpeet jne.*), jotka ovat tärkeitä minkä tahansa koulutuksen kannalta. Tässä mielessä Vuoremaan ja Räisäsen tutkimus on kiinnostavaa luettavaa kaikille arviointitutkimuksesta, mutta erityisesti koulutuksen (ammattikorkeakoulut, yliopistot) arvioinnista kiinnostuneille.

Pirkko Vartiainen

LÄHTEET

- Vartiainen, P. (1993). Monitahoarviointi palveluorganisaatioiden vaikuttavuuden arvioinnin mallina. Proceedings of The University of Vaasa. Discussion Papers No 160.
- Vartiainen, P. (1994). Palveluorganisaatioiden tuloksellisuusarviointi, teorian ja käytännön. Päivähoitoon, erityisesti päiväkoteihin kohdistuva monitahoarviointi. Acta Wasaensia No 40. Hallintotiede 2.
- Vartiainen, P.-K. Lähdesmäki (1997). Kilpailevat kumppanit. Elinkeinopolitiikan monitahoarviointi valituissa Vaasan rannikkoseudun kunnissa. Suomen Kuntaliitto, Acta sarja.